

Yayın Geliş Tarihi: 28.04.2022
Yayına Kabul Tarihi: 21.11.2022
Online Yayın Tarihi: 26.12.2022
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1110684>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 24, Sayı: 4, Yıl: 2022 Sayfa: 1630-1655
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

ROUSSEAU'NUN *EMİLE*'İNDE İDEAL KADIN VE ERKEK KURGULARININ ELEŞTİRİSİ

Cansel USLU*

Tuba KANCI**

Öz

Sosyal politik düzen idealini Toplum Sözleşmesi adlı eserinde sunan Jean Jacques Rousseau, Emile ya da Eğitim Üzerine adlı eserinde ise bireysel bir ideal eğitim tasavvuru yaparak bu sosyal politik düzen için zemin oluşturur. Bu makalede Rousseau'nun Emile adlı eseri toplumsal cinsiyet perspektifinden incelenmiş; eğitimin toplumu dönüştürme ve bireyler için oluşturulan rolleri benimsettirme noktasında nasıl kullanıldığını gözler önüne sermek amaçlanmıştır. Her ne kadar Rousseau, Toplum Sözleşmesi'nde genel iradeye dayalı olarak eşitlikçi bir görüş çizmiş olsa da Emile'de erkekler için iyi yurttaşlık eğitimi sunarken kadınlar için ise sadece ideal kadın-anne olmayı tanımlar. Emile'de kadınlar, kendi kendilerine karar alabilen bireyler olarak gösterilmez; özeldede Sofie'nin, genelde ise kadınların varlığı, evlenene kadar babanın, evlendikten sonra ise kocanın iradesine bağlı kılınmaktadır. Zira Rousseau, kadınların "güçsüzlüklerini," kadın olmaları sebebiyle sahip oldukları yeniden-üretim işlevlerine ve onlara atfettiği "kendi kendilerine karar alamama," "hassas olma" gibi niteliklere bağlamaktadır. Sonuç olarak, Rousseau'nun eğitim modelinde doğada deneyerek ve görerek öğrenen Emile iken; özel alan içerisinde eğitim görerek ataerkil düzene göre idealize edilen Sofie olmuştur.¹

Anahtar Kelimeler: Rousseau, Emile, Sofie, Toplumsal Cinsiyet, Eğitim, Eşitlik.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Uslu, C. & Kancı, T. (2022). Rousseau'nun *Emile*'inde ideal kadın ve erkek kurgularının eleştirisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (4), 1630-1655.

* Arş. Gör., İzmir Demokrasi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0001-6495-4696, cansel.uslu@idu.edu.tr.

** Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0002-1834-5440, tubakanci@gmail.com.

¹ Etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasına gerek olmayan bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

A CRITIQUE OF THE CONSTRUCTIONS OF IDEAL WOMAN AND MAN IN ROUSSEAU'S EMILE

Abstract

Jean Jacques Rousseau, who presents his ideal of a social-political order in his work *The Social Contract*, envisions his ideal education for an individual in *Emile or On Education* through which he lays the groundwork for this social-political order. In this article, Rousseau's education model is analyzed from a gender perspective, based on his book *Emile*; it is aimed to reveal how education is used in transforming society and making individuals adopt the roles created for them. Although Rousseau has egalitarian views based on the concept of the general will in *The Social Contract*, in *Emile*, while he offers good citizenship education for men, limits women to being the ideal woman-mother. In *Emile*, women are not accepted as individuals who can make decisions independently; the existence of *Sofie* in particular, and women in general, is made dependent on the will of fathers and husbands. Rousseau attributes women's "powerlessness" to their reproductive functions, and to the characteristics - such as "inability to make decisions independently," and "sensitivity" - which he designates as belonging to women. As a result, while *Emile* learns by experiencing and observing the nature, *Sofie* is idealized in accordance with the patriarchal order by being educated in the private sphere.

Keywords: Rousseau, *Emile*, *Sofie*, Gender, Education, Equality.

GİRİŞ

Kadınlara çekinmeden kadınlık eğitimi verin. Cinsiyetlerinin görevlerini sevmelerini sağlayın. Alçakgönüllü olsunlar. Ailelerine dikkat etmeyi, evlerinde ev işleriyle uğraşmayı bilsinler (Rousseau, 2020, s. 537).

Jean Jacques Rousseau, toplumsal sözleşme kuramcılarında biri olmakla birlikte, on sekizinci yüzyılın entelektüel hayatına hâkim olan Aydınlanma Dönemi filozofları arasında yer almaktadır. Aydınlanma, on yedinci ile on dokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan, dönemin filozoflarının aklın insan yaşamındaki önemine dikkat çektiği, felsefi ve toplumsal hareketin ismidir (Cevizci, 1999, s. 88). *Aydınlık* kelimesi, dönemin filozofları tarafından, benimsemiş oldukları eleştirel hareketi belirtmek için kullanılmıştır. Buna göre aklın rehber edinilmesi ve bilimsel metoda yapılan vurgu ile dogmatik kalıplardan kurtulmak, bilgilerin yayılması ve gelişmesi, skolastik düşünce ve çeşitli otoriteleri sorgulamak mümkün olacaktır. Bu yaklaşım, Orta Çağ'ın Tanrı merkezli evren anlayışını ve "Ancien Regime" olarak da bilinen kilise/din merkezli otoriteyi içeren eski düzeni sorgulama ve değiştirme çabasını da beraberinde getirir. Bu döneme, insanın ve aklın merkezde olduğu yeni insan ve yeni toplum inşasını önceleyen bir anlayış hakimdir. Aydınlanma filozofları arasında farklılıklar olsa da ortak noktaları önyargılara ve bilimsel temeli olmayan bilgilere karşı çıkmalarıdır (Ağaoğulları, 2016, ss. 517-518). Dönemin temel ilkesi olan akla önem vurgusu, Kant'ın "Kendi aklını kullanma cesaretini göster!" (1784, s. 225) sloganında kendisini göstermektedir.

Rousseau, Aydınlanma filozofu olmasına karşın Aydınlanma hareketine ve modernlik düşüncesine yönelik eleştirileri ile de tanınmaktadır (Akdemir, 2010, s. 70; Cevizci, 1999, s. 736). Zira düşünür, doğa durumuna karşı duyduğu özlem ile, çalışmalarında romantik söylemlere de yer vermiştir. Ayrıca dile getirdiği eşitlik ve özgürlük fikirleriyle Fransız Devrimi'ne ve özel mülkiyetin ortaya çıkmasına karşı yönelttiği eleştiriler ile Marksist işçi hareketine esin kaynağı olmuştur (Akdemir, 2010, s. 62). Dönemindeki diğer düşünürlerden ayrıldığı noktalardan biri, Cevizci tarafından şöyle açıklanmaktadır:

Onun beni, rasyonalistlerin ve empiristlerin ifade ettiği gibi, formel boyutları olan, içebakışla bilinen ve kendisini bilgiyle gösteren bir ben değil de daha çok romantiklerde söz konusu olan türden evrensel bir kişilik anlamında bendir; bu ben, yani Rousseau'nun insanı, yaratıcı ve kendisini dünyaya ve geleceğe fırlatan bir bendir (1999, s. 736).

Nitekim, *Emile ya da Eğitim Üzerine*² adlı eserinde de cinsiyetlerin kendilerine özgü olan, evrensel bir "ben" inşa etme çabası görülmektedir. Rousseau'nun anlayışında erkek ve kadının benlik anlayışları farklı olmakla birlikte, ikisinin de kadınlık ve erkeklik rollerine özgü bir ben inşa etme çabası söz konusudur. Eserde, evrensel tek bir ben yerine, kadınlık ve erkeklik rollerine özgü olarak iki ayrı evrensel ben modeli oluşturulmaktadır.

Rousseau'nun kadınlara yönelik bakış açısına getirilen eleştirileri 18. yüzyıla kadar geri götürmek mümkündür. 18. yüzyıl ve sonrasında kadınlar, özellikle Mary Wollstonecraft, Rousseau'yu erkeklerin kamusal alandaki özgürlüklerini vurgulaması ve kadınları özel alana hapsedmesi gibi nedenlerle eleştirmiştir (Clark & Lafrance, 1995, s. 155).³ Düşünürün *Toplum Sözleşmesi* adlı eserinde sunduğu eşitlikçi görüşlerinin diğer eserlerinde yer alıp almadığının, bahse konu bu eser ve diğer eserlerine dayanarak kadınların yurttaşlık hakları ile ilgili görüşlerinin tartışıldığını görürüz (Larrère, 2011; Tütüncü Koray & Fatma, 2012; Rousselière, 2020). Rousseau'nun tasvir ettiği doğa durumunda kadının konumu (Okin, 1979; Okin, 2013), Rousseau'nun cinsiyetçi olarak nitelendirip nitelendirilemeyeceği (Weiss, 1987) ve sunduğu eğitim modelinde kadınlara bakış açısı (Koshimizu, 2001; Genç, 2015a; Parageau, 2016; Durğun, 2020) da yine tartışılan temel meseleler arasındadır.

² Rousseau'nun *Emile* adlı eseri, eserin Fransızca orijinalinde ve çoğu çevirisinde *ya da eğitim üzerine (ou de l'éducation)* alt başlığıyla karşımıza çıkmaktadır; ancak eser daha sonra basılan Fransızca bazı versiyonlarında ve çevirilerinde *bir çocuk büyüyor (un enfant grandit)* ifadesiyle de sunulur.

³ 18. yüzyıla kadar giden bu eleştirilere dayanarak Clark & Lafrance, Rousseau'nun çalışmalarından yola çıkan ve düşünürün kadınlara karşı bakışını inceleyen bir çalışmanın anakronik olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmektedir (1995, s. 155).

Bu makalede, Rousseau'nun *Emile ya da Eğitim Üzerine* adlı eseri toplumsal cinsiyet perspektifinden incelenmiştir. Eğitimi bireyi ve toplumu oluşturmada bir araç olarak kullanan Rousseau, toplum sözleşmesi teorisindeki doğa durumuna geri dönemeyen toplumun uygarlaşmasına ilişkin sunduğu ideal rolleri *Emile* adlı eserinde belirtmektedir. Dolayısıyla ideal kadın ve erkek modellerini belirleyerek, ideal toplumu oluşturma yolunda adım atmaktadır. Bu makaledeki amacımız, Rousseau'nun *Emile*'de sunmuş olduğu bu ideal kadın ve erkek kurgularını inceleyerek, kadına ve erkeğe yüklediği toplumsal rolleri analiz etmek ve eğitim modelindeki cinsiyetler arası eşitsizliği gözler önüne sermektir.

Emile'i okumanın günümüz açısından önemini Featherstone'un alıntısında görmek mümkündür:

Şayet düşüncenin tarihte önemli bir yeri olduğu konusunda kuşku duyanlar varsa bu hatalarına çare olmak üzere şu iki adımı atsinlar. Önce Rousseau'nun Aydınlanma'nın insan doğası ve eğitim üzerine büyük yapıtı olan Emile'i okumalılar. Sonra dünyayı dolaşıp küçük çocuklarla ilgilenen ailelere ve okullara bakmalılar. Los Angeles'tan Darusselam'a kadar her yerde ebeveynler ve öğretmenler modernleşmenin kendisi kadar eski ya da yeni olan çocuk yetiştirmenin "doğal" biçimlerini arıyorlar. Rousseau günümüzde hala devam eden aileler, eğitim, siyaset ve modernite hakkındaki uzun sohbetin kurucu terimlerini belirlemiştir (Aktaran Tütüncü, 2013, s. 307).

Emile'in önemini değerlendirmek açısından değinilmesi gereken bir diğer görüş, eserin yazarın önüne geçtiği ender örneklerden biri olduğudur. Bu durumun nedenlerinden biri, o dönemde eğitim bilimlerinde bir çalışmanın olmayışı ve Rousseau'nun çocuk eğitiminde bütüncül bir anlatım sunmuş olmasıdır (Genç, 2015b, s. 54). Rousseau'nun çocuk eğitimi alanında neden bir eser kaleme aldığı sorusunun cevabı özel hayatındaki deneyimlerine göz atarak açıklanabilir. Gerek babası gerekse eşi ve çocukları ile yaşadığı sorunlar, düşünürü böyle bir eser yazmaya teşvik etmiş olabilir. Tüm bu olasılıklar kesin olarak bilinmese de dönem açısından Rousseau, siyasal düşünür olmanın yanında, aynı zamanda oldukça önemli bir eğitim bilimcidir.

Rousseau'nun kitap olarak adlandırdığı beş ayrı bölümden oluşan *Emile*'de, bebekliğinden başlayarak bir çocuğun nasıl bir eğitim alması gerektiği detaylı olarak anlatılmaktadır. Bu eğitimin doğa durumuna uygun olması gerektiğinden sıklıkla söz eden Rousseau, deneyerek ve görerek öğrenmenin önemini vurgulamaktadır. Buna karşın; kız çocukları sözünü ettiği bu doğa durumuna uygun eğitime dâhil edilmez; bu eğitim yalnızca erkeklere yöneliktir. Düşünür, kız çocuklarına doğuştan itibaren "kadınlık eğitimi" verilmesi gerektiğini salık vermiştir (Rousseau, 2020, ss. 523-537). Eserde, dördüncü kitaba kadar *Emile*'in eğitimi ayrıntılı bir şekilde açıklanırken; yalnızca son kitapta *Sofie*'den bahsedilmesi ilginçtir. Çünkü son kitap, *Emile*'in aynı zamanda bir birey olmasına yönelik son adımı oluşturmaktadır. Bu adım, toplumun ve türün devamının

gerekliliğinden hareketle, Emile'in aile kurmasına yöneliktir (Rousseau, 2020, ss. 461-465). Sofie'ye eserin son bölümünde yer verilmesi, doğaya uygun bir erkek oluşumundan sonra ancak ona uygun bir şekilde kadın tasavvuru yapıldığındandır (Rousseau, 2020, s. 520). Bir başka deyişle, erkek ideali doğaya uygun iken; kadın bu erkeğe göre şekillendirilmektedir. Sofie'nin tüm karakteri ve davranışları Emile'e uygun olacak şekilde kurgulanmıştır. Clark ve Lafrence'ın da belirttiği üzere Sofie, Emile'in tamamlayıcısı olarak oluşturulurken aynı zamanda Emile'in kendi mükemmeliyetini gerçekleştirmesi için kendini ona adamaktadır (1995, ss. 157-158). Böylelikle, "Sophie'nin varlığının farkındalığı, bir erkek tarafından belirlenecektir" (Schwartz, 2010, s. 685).

Bu doğrultuda bu makalede ilk olarak, Rousseau'nun biyografisine eserleriyle ilişkilendirilerek yer verilecektir. Daha sonra düşünürün *Toplum Sözleşmesi* adlı eseri, bu eserinde sunduğu ideal topluma ait olan ideal yurttaşın Emile olduğundan hareketle incelenecektir. Bu inceleme, Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi* adlı eserindeki eşitlik meselesine cinsiyetler arasındaki eşitliği de göz önüne alarak eleştirel bir ışıktaki bakmayı sağlayacak olmanın yanı sıra düşünürün doğa durumuna referansla cinsiyetler için oluşturduğu rollerin tartışılması açısından da önem teşkil etmektedir. Üçüncü olarak, Rousseau'nun sunduğu eğitim modeline genel olarak değinilecek ve son olarak ise *Emile*, eserin beş bölümüne ayrı ayrı odaklanılarak toplumsal cinsiyet perspektifinden incelenecektir.

JEAN JACQUES ROUSSEAU

Düşünürün özel hayatının esere etki etmiş olabileceği düşüncesinden hareketle, biyografisini kısaca incelemek yararlı olacaktır. 1712 yılında doğan Jean Jacques Rousseau, Protestan Kilisesi'nde vaftiz edilir. Aynı sene annesini lohusa hummasından kaybeder (Rousseau, 1991a, s. I). Böylece, *Emile*'de, annelerin lohusa döneminde dinlenmesi konusundaki ısrarın (2020, s. 517) nedeni anlaşılabilir.

Babası Isaac Rousseau, 1726 yılında yeniden evlenir. 1728 yılında Cenevre'den uzaklaşan Jean Jacques Rousseau, bir papazın tavsiyesi üzerine Madam de Warens'in evine gider ve aynı sene Katolikliği kabul eder (1991a, s. II). Düşünürün dini vurguları *Emile*'de kendini göstermektedir. Örneğin; *Emile*'de kadınların, babaların ve kocaların kararlarını adeta bir Kilise kararı gibi kabul etmeleri gerektiği (Rousseau, 2020, s. 544), kadınlara inançlılığın gerekçelerinin veya neye inanılacağına açıklanmasının gerekmediği (2020, s. 545) ve kadınlara buyrulmuş şeylerin iyi, yasaklananların ise kötü olduğu, bundan fazlasına ihtiyaç duyulmayacağı (2020, s. 555) öne sürülmektedir.

Rousseau, 1732 yılında müzik öğretmenliğine başlar. Böylece filozof ve eğitim bilimci niteliklerine müzisyenlik de eklenmektedir. 1740'da öğretmenlik yapmaya başlar ancak bir sene sonra işine son verilir. Yine de takip eden senelerde müzikle ilgilenmeye devam eder (Rousseau, 1991a, s. III).

1746'da ilk çocuğu dünyaya gelir ve onu kimsesiz çocuklar yurduna bırakır (Rousseau, 1991a, s. VII). 1748'de başka bir kadından olan ikinci çocuğu dünyaya gelir ve o da yetimhaneye bırakılır (1991a, s. VII). 1750'de Rousseau, Thérèse ile ortak yaşam sürmeye başlar (1991a, s. VIII). 1751'de üçüncü çocuğu dünyaya gelir (1991a, s. VIII). Rousseau'nun çocuklarını kimsesizler yurduna bırakma nedeni, onların en iyi şekilde orada yetişeceklerine inanmasıdır. Zira kendisi, çocuklarına bakamayacaktır (1991b, s. 131). Rousseau, her ne kadar çocuklarını bırakma nedenini kendine göre haklı bir temelde açıklamış olsa da bu konuda içi bütünüyle rahatlamış değildir. Düşünür, bu rahatsızlığını *Emile*'de babalık görevinin altını çizerek ortaya koymaktadır:

Babalık görevlerini yerine getiremeyen kişinin baba olmaya hakkı yoktur. Ne yoksulluk, ne işler, ne insanlığa saygı, onu çocuklarını kendisi besleyip yetiştirmekten başışık tutar. Okurlar, bana inanabilirsiniz. Yüreği olup da bu kadar kutsal görevlerini ihmal eden herkese, yaptığı yanlış yüzünden uzun süre acı gözyaşları dökceğini ve asla teselli bulamayacağını önceden haber veriyorum (Rousseau, 2020, s. 24).

1758'de Rousseau'nun bir diğer önemli eseri *Julie ya da Yeni Heloise* tamamlanır.⁴ Duygusal ve felsefi anlatılar barındırması sebebiyle Aydınlanma okuyucuları tarafından da oldukça sevilen bu roman, temelde Julie ve St. Preux ilişkisine odaklanmaktadır. Ancak romanın derininde Julie ve kuzeni Claire arasında sadakate dayalı güçlü bir bağ bulunur (Arenberg, 2000, s. 116). Kitabın kadın erdemi ve kadınların dostluğu ile ilgili iki ayrı romanı barındırdığı da söylenebilir (Disch, 1994, s. 20).

Rousseau'da ideal kadınların hane içerisinde konumlandırılmasına karşın erkeklerin serbestçe kamusal alanda var olabilmeleri, düşünürün temel düşüncesini yansıtmaktadır. Bu temel düşünce, *Julie ya da Yeni Heloise* romanının kurgusuna da aktarılmıştır. Julie, Rousseau'nun idealize ettiği kadınlık rollerini somutlaştırırken; Claire ise tam karşı konumda yer alır (Arenberg, 2000, s.117). Rousseau, Julie karakterini şu cümlelerle tanımlar: “Dürüst ve şefkatli bir yürekle doğmuş, evlenmeden önce aşkının kendisini fethetmesine izin veren ve bir eş olduğunda, durumu tersine çevirecek ve erdeminin yeniden kazanacak yeterli gücü toplayan genç bir insan” (Aktaran: Disch, 1994, s. 20). Julie'nin ideal konumda olduğu, şu cümlelerden de net bir şekilde anlaşılmaktadır: “Julie ile ilgili hiçbir şey erdem kapsamı dışında değildir. Cazibeleri, yetenekleri, zevkleri, mücadeleleri,

⁴ Burada *Julie ya da Yeni Heloise* ile ilgili değerlendirmelerden kısaca bahsedilecektir. Kuşkusuz Rousseau'nun kadına ve erkeğe yüklediği toplumsal roller ve ideal kadın-erkek kurguları *Emile*'in yanı sıra, düşünürün *Julie ya da Yeni Heloise* adlı eseri başta olmak üzere diğer tüm eserlerine odaklanarak incelenebilir. Ancak bu makalenin sınırlılığı kapsamında, düşünürün *Emile*'de sunduğu ideal eğitim modelindeki kadın ve erkek kurguları derinlemesine ele alınmakta ve analiz edilmekte, diğer eserlerine ise bu sınırlar içinde detaylandırmadan değinilmektedir.

hataları, pişmanlıkları, evi, arkadaşları, ailesi, acıları, zevkleri ve tüm kaderi, onun hayatını çok az kadının isteyeceği eşsiz bir örnek haline getiriyor” (Rousseau, 1997, s. 437). Rousseau Claire'nin de ailesi ve çocuğu olduğunu romanında belirtse de, Claire'nin bakış açısı ve düşünceleri Julie'den oldukça farklıdır (Rousseau, 1997, s. 335); “Claire, diğer sosyal kurumlar gibi, bireyin özgürlüğünü kısıtladığı için evlilik kurumunu kınar” (Arenberg, 2000, s. 120). Rousseau'nun döneme göre böylesi bir radikal düşünceyi dile getirmesi oldukça önemlidir. Fakat kadınların cinsiyet rollerine uygun davranmadıklarında, erkeksi bir konumda olacaklarını da ileri sürmektedir. Arenberg bunu Claire “[k]adın ya da eş olmaması gerektiğini söyleyerek cinsiyetinden” uzaklaşır diyerek belirtir (Arenberg, 2000, s. 120). Rousseau'nun düşüncesi, Claire karakterini tanımlama biçiminde de ortaya çıkmaktadır: “Şımarık bir esmer; daha fazla incelik, daha fazla uyanıklık, daha fazla neşe; öyle veya böyle süslü bir şıklıkla ve neredeyse işveye varacak kadar aşırıya kaçan (...)” (Rousseau, 1997, s. 621).

Öte yandan romandaki dostluk hikâyesi ile, ataerkil aile ilkelerinin bozulma girişimleri de anlatılmaktadır (Disch, 1994, s. 21). Julie'nin üç erkek arasında kalması (baba, eş, sevgili) ve babasının uygun gördüğü kişi ile evlendirilmesi (Clark & Lafrence, 1995, s. 158) ataerkil ilkelere örnektir. Clark ve Lafrence'e göre, *Emile* ve *Julie ya da Yeni Heloise* okuması yapıldığında, Rousseau'nun erkeklerin insani ve siyasi haklarından söz ederken kullandığı özgürleştirici dile rağmen, kadınlara uygulanan haklarda aynı şekilde davranmadığı görüşü doğrulanmaktadır (1995, s. 158).

1760 yılında ise Rousseau üzerinde çalışmakta olduğu, *Emile* ile *Toplum Sözleşmesi* eserlerini tamamlamıştır. Ölümünün yakın olduğunu hisseden düşünür, Thérèse'yi Madam de Luxembourg'a emanet etmiştir. Madam, düşünürün büyük oğlunu kimsesizler yurdunda aratır fakat sonuç alamaz. Aynı sene *Emile*, Paris'te basılmaya başlar (Rousseau, 1991a, s. XV). 1762'de *Emile*, polisler tarafından toplattırılır ve Paris'te yakılır (1991a, s. XVIII). Tepki görmesinin nedeni, eserin Fransa'nın devlet dini olan Katolik Kilisesi'ne saldırmış olduğu düşüncesidir (Tannenbaum & Schultz, 2015, s. 236). Bu düşüncenin temelinde ise Rousseau'nun eserinde “doğuştan masumiyet” savını işlemesi yer almaktadır. Bu sav, Hristiyanlığın “doğumdan getirilen günahkârlık” anlatısına ters düşmektedir (Öztan, 2009, s. 17). Tutuklanma tehlikesi ile karşılaşan düşünür önce İsviçre, daha sonra Prusya ve İngiltere'ye kaçmış, en son Paris'e dönmüştür. Kimi zaman bir kamu görevlisi, kimi zaman müzik öğretmeni, kimi zaman ise özel öğretmen olduğu hayatı boyunca Rousseau, edebi kariyer isteği içinde olmuştur. Aydınlanma düşünürlerinin aksine duygu ve tutkuya önem vermiştir. Devrimden on sene önce vefat etse de eserleri Fransız Devrimi'ne ilham kaynağı olmuştur (Tannenbaum & Scultz, 2015, s. 236).

ROUSSEAU'NUN TOPLUM MODELİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Kardeşler Arası Toplumsal Sözleşme makalesinde toplumsal sözleşmeyi, “[e]rkeklerin kadınlar üzerinde cins olarak haklarını kuran ve toplumsal bireyi kadınlara ve bedenlerimizin temsil ettiği her şeye karşı olarak inşa eden ataerkillik anlaşması” (1993, s. 145) şeklinde tanımlayan Carole Pateman’a göre sözleşmeler, modern ataerkinin yolunu açmıştır (2017, s. 17). Pateman sözleşme hikâyesinin seyrini açıklar ve ataerkinin nasıl kurumsallaştığı gözler önüne serer. İlk sözleşmenin esas olarak bir cinsellik sözleşmesi olduğunu belirten ve onu ataerkilliğin sürdürülmesine yönelik bir teminat olarak gören Pateman, sözleşme teorilerinde hem tabiiyet hem de özgürlük olduğunu vurgular (2017, ss. 16-17). Özgürlük erkeklere; tabiiyet ise kadınlara özgü bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan sözleşme teorilerinde tabiiyet meselesi gizli tutulmakta, çoğu zaman kadınların sözleşmeden dışlandığı da anlatılmamaktadır (Pateman, 1993, s. 120; 2017, s. 21). Zira Rousseau'nun düşüncesinde sözleşmeler total eşitliği gerektirmemekte, var olan siyasal eşitlik herkesi kapsamakta, herkes aynı yasalara ve sorumluklara tabi kılınmaktadır (Tannenbaum & Schultz, 2015, s. 242). Aristoteles'ten Locke'a kadar selefleriyle birlikte, devlet işlerinin yalnızca erkekler tarafından yapılması gerektiği görüşünü paylaşan Rousseau, kadınların yurttaşlık sıfatını kazanmalarını engelleyen doğal cinsiyet farkları olduğu görüşündedir. Dolayısıyla, kadınların herhangi bir sözleşmeye taraf olamayacağını belirtir (Tannenbaum & Schultz, 2015, s. 245).

Erkeklerin sözleşmede bulunması ise sahip oldukları *a priori* özellikler ve yetenekler ile açıklanmaktadır. Bu özelliklerden en önemlisi, mülkiyet hakkına sahip olmalarıdır (Pateman, 2017, s. 21). Mülkiyetin ortaya çıkması sonucu erkekler, bir şeyin sahibi olma hakkına erişmişlerdir. Böylelikle sözleşmenin ancak birtakım yetenekler ve özellikler ile gerçekleştirilebiliyor olması, sözleşmede kadınlık ve erkeklik üzerinden bir anlatının kurulduğunu göstermektedir.

Kadınlar, sözleşme çerçevesinde birey kabul edilmedikleri gibi, Pateman'a göre, *nesne* konumundadırlar (2017, s. 22). Erkekler, mülkiyet sahibi olmakla birlikte, yine sözleşme sayesinde kadınlar üzerindeki haklarını da garantilemekteledir. Böylece kadınların içinde buldukları tabiiyet meselesi ortaya çıkmaktadır. Rousseau'nun sözleşmesinde de tasvir edilen eşitlikçi, katılımcı yönetimin yanı sıra, eksik kalan vurgu, Pateman'ın sözünü ettiği kardeşlik vurgusu (1993, s. 121; 2017, s. 18) ve kadınların tabiiyet meselesidir. Kardeşlik vurgusunun açığa çıkarılması ve özgürlük adı altında modern ataerkinin kurulduğunu göstermesi açısından “sözleşme hikâyelerinin feminist okuması” (Pateman, 1993, s. 122) önem taşımaktadır.

Pateman ile benzer konuları ele alan siyaset bilimci Tamela Ice, “Rousseau'nun kadınlara yönelik kölelik felsefesinin reddi, onun erkekler için özgürlük felsefesini de reddetmeyi gerektirir” görüşündedir (Aktaran Schwartz, 2010, s. 684). Pateman'dan farklı olarak Ice, Rousseau'nun kadınlar için kölelik ve

erkekler için özgürlük projesinin reddedilebileceğini ancak düşünürün özgürlük felsefesinin benimsenip tüm insanlığa uygulanabileceğini ifade eder (Aktaran: Schwartz, 2010, s. 684).

Sosyal politik düzen idealini *Toplum Sözleşmesi* adlı eserinde sunan Rousseau, artık doğa durumunda olmayan ve doğa durumuna geri dönemeyecek olan bir toplumun, var olan durumda nasıl özgür olacağını ve nasıl bir düzende yaşaması gerektiğini belirtmektedir. Özgürlük ve tabiiyet üzerine kurulu olan sözleşmede, erkeklerin özgürlüğü, sözleşme ile gerçekleşmektedir. Böylece erkekler için, baba egemenliğinden kurtulup kendi egemenliklerini kurma yolu açılmaktadır. Buna karşın; sözleşme ile kadınlar için özgürlük adına değişen bir durum olmamakla birlikte koca egemenliği de pekiştirilmiş olmaktadır (Pateman, 1993, ss. 136-137). Böylece Pateman, babaya ve kocaya dair iki ataerki figürünü de gözler önüne sermektedir (1993, s. 124). Baba egemenliğinden erkek kardeşlerin kendi aralarında kurduğu bir siyasal düzene geçiş söz konusudur. Aile, siyasal düzenin temelidir (Rousseau, 2021, s. 5). Dolayısıyla, Rousseau için ailedeki ideal kadın tipinin önemi, siyasal düzen için de oldukça önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rousseau, *Emile'de* ise birey odaklı bir eğitim tasavvuru yaparak sosyal politik düzen için zemin oluşturmaktadır. Zira Rousseau, toplumun ve bireyin yeniden şekillenmesinin eğitim ile sağlanacağına inanmaktadır (Tütüncü, 2013, s. 308). Düşünür, her ne kadar, *Toplum Sözleşmesi*'nde genel irade görüşünü benimsemiş olsa da eğitim konusunda ayrımcı bir görüştedir. Parageau'nun da belirttiği üzere "eğitim, erkeklerin ve kadınların aile ve toplumdaki farklı rollerini yansıttığı için Rousseau'nun incelemesinde güçlü bir şekilde cinsiyete dayalıdır" (2016, s. 109). Rousseau'nun ailede kadını tabi konumda belirlemesinin nedeni ise, Susan Moller Okin'e göre, ailedeki otoritenin anne ve baba arasında bölünemeyeceğini ve karar alma noktasında tek bir irade olması gerektiğini savunmasıdır (1979, s. 400). Böylece, kadınların karar almada ikincilleştirilmesinin nedenlerinden biri olarak, ailede genel iradenin bir erkek tarafından temsil edilmesi karşımıza çıkar.

Toplum sözleşmesinin ortaya çıkış nedenini "[ü]yelerinden her birinin canını, malını bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulmalı ki, orada her insan hem herkesle birleştiği halde yine kendi buyruğunda kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun" şeklinde açıklayan Rousseau (2021, s. 14), kişinin bir başkasının buyruğu altında kalmamasını özellikle vurgulamaktadır. Ancak *Toplum Sözleşmesi*'nde belirtilen başkasının buyruğu altında kalmamak, erkeklere hitap eden bir uyarı ve bir ideal niteliği taşımaktadır. Nitekim *Emile'de* kadınların hiçbir zaman erkeklerin yargılarına boyun eğmekten kurtulamayacağı belirtilmektedir (Rousseau, 2020, s. 532). Buradan yola çıkarak, "[i]nsan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur" (Rousseau, 2021, s. 4) sözündeki *özgür doğmak* ifadesinin kadınları kapsamadığı iddia edilebilir. Kadınlar için, buyruk altında

kalmak kaçınılmayacak bir durum iken; *Toplum Sözleşmesi*'nde özgür yurttaşlar için üstünde durulan husus, buyruk altında kalmamaktır. Dolayısıyla, *Toplum Sözleşmesi* erkekler için yazılan siyasi bir belge iken; *Emile*, kadınlar için yazılan, itaat etmenin gerekliliğini vurgulayan bir eğitim kitabı olmuştur.

Kadının ve erkeğin doğalarının farklı olduğunu belirten Rousseau, erkeğin doğasını, rasyonel düşünce, yaratıcılık, sınırsız potansiyel üzerinden tanımlarken; kadının doğasını cinsiyet rolleri üzerinden tanımlanmıştır (Okin, 2013, s. 100). Bir yanda eşitlik ve özgürlük savunucusu olarak belirirken, diğer yanda ise kadınların tabi durumda olmasını savunur; kadınların boyun eğdirilişini doğal sayması ise onun eşitlikçi siyaset teorisiyle çelişmektedir (Parageau, 2016, s.110). Ailenin zorunlu olarak ataerkil karakterli oluşu, Rousseau'nun teorisinde kadının ekonomik bağımlılığı üzerinden işlenmektedir. İş bölümünün ortaya çıkması ile birlikte, kadının ve erkeğin rolleri de değişmiş ve kadın, ekonomik olarak bağımlı hale gelmiştir. Rousseau'nun ifadeleri ile:

Bir arada yaşamak alışkanlığı insanların tanıdığı ilk yumuşak, tatlı duyguları, karı-koca aşkını, ana-baba sevgisini meydana getirdi. Her aile, karşılıklı bağlılık ile özgürlük biricik bağlan olduğu ölçüde, küçük bir toplum haline geldi; iki cinsin o zamana kadar bir olan hayat tarzı arasındaki ilk ayrım o zaman meydana çıktı. Kadınlar daha çok evde oturup, kulübeyi ve çocukları beklemeye alıştılar. Erkekler ise ortak geçim araç ve gereçleri peşinde koşar oldular (Rousseau 2016, ss. 140-141).

Buradaki en önemli nokta, ataerkilliğin kadın ve erkek arasında eşitsizlik oluşturduğunun belirtilmemesidir. Rousseau için eşitsizlik ancak bir erkek ile hencinsi arasındadır. Kadın ise "itaat etmesi gereken cins" olarak tanımlanır (Okin, 2013, s. 112).

Rousseau'ya göre, kadın hem cezbetmeli hem de cezbediciliğini dizginlemelidir. Duygusal, sevecen, tutkulu olmanın yanı sıra iffetli de olmalıdır. Bu "doğal gerilim" sonucu trajedilere yol açan kadının işlevleri, Sophie ve Julie'de kurgulanır (Okin, 2013, s.116). Doğa durumundaki erkek, bağımsız, bencillikten yoksun, herkesle eşit iken doğa durumundaki kadın, ailedeki rolüne bağımlı, utanç ve alçak gönüllükle dolu olan kadındır (Okin, 2013, s. 119).

Okin'e göre, Rousseau'nun kadınlara yönelik düşünceleri üç açıdan incelenmeye değerdir: Kadınlara ilişkin görüşlerinde Batı geleneğini temsil etmesi; görüşlerinin savunulup benimsenmesi; kendi felsefesi içinde bile etkilerinin trajik olması (2013, s. 99). Batı geleneğinin temsilcisi konumunda değerlendirilmesi ile görüş ve düşüncelerinin benimsenmesi, Rousseau ve eserlerini toplumsal cinsiyet perspektifinden incelemenin önemini ortaya koymaktadır. Zira düşünür, ataerkil kültürün bir parçası olarak kadınların ikincil konumlarını savunmaktadır (Okin, 2013, s. 99).

Rousseau, *Emile* adlı eserinde ise, doğa durumuna uygun bir eğitim sunmanın yanı sıra kadınlara onlara uygun gördüğü rolleri belirleme, benimsettirme ve boyun eğdirme yoluna gitmektedir: “Kadın erkeğe boyun eğmek, hatta onun haksızlıklarına katlanmak için yaratılmıştır” (Rousseau, 2020, ss. 578-579).

ROUSSEAU’NUN EĞİTİM MODELİ VE İDEAL KADIN

Okin, siyaset felsefesinin çoğunlukla “erkekler tarafından, erkekler için ve erkekler hakkında” yazılan yazılardan oluştuğunu belirtir (1979, s. 394). Bunun en kapsamlı örneği ise, insan doğası hakkındaki anlatımlarda karşımıza çıkmaktadır. Birçok filozof tarafından tasvir edilen insan doğasına baktığımızda, yalnızca erkek doğasını tanımlamanın amaçlandığını görürüz. Genel olarak, tek bir cinsiyet varmışçasına, salt erkek doğasından bahsedilir veya sözde genel ifadelere başvurularda kadınlar görmezden gelinir. Odak noktasını erkek doğası olarak alan Rousseau da, kadın doğasını aile içindeki cinsellik, üreme, çocuk yetiştirme eylemlerine uyumlu rollere dayanarak açıklamıştır (Okin, 1979, s. 395).

Rousseau’nun yazılarında aile, önemli bir yer tutmaktadır. Düşünür özellikle erken çocukluk dönemine yaptığı vurgu ile ailenin eğitimdeki öneminin altını çizer. Rousseau’nun aile hakkındaki yazılarını içeren, eğitim üzerine kaleme aldığı *Emile* ile erken bir aşk hikâyesinin ardından tövbe eden ve ardından mükemmel cumhuriyetçi eş ve anne haline gelen bir kadın karakteri anlattığı romanı *Julie ya da Yeni Heloise* adlı eserleri döneminde oldukça popüler olmuştur (Bergès, 2019, s. 363).

Rousseau’nun yaklaşımında kadınlara anne, eş ve kadın olma rolleri yüklenmektedir. Erkeklerin kendi amaçlarını gerçekleştirmelerinde sadece bir araç olarak görülen kadınlar, erkeklerin bedenlen sağlığı olmalarından da sorumlu tutulmuşlardır (Genç, 2015b, s. 63). Aynı zamanda bebeğin ilk iletişim kuracağı kişinin annesi olması sebebiyle, kadın çocuğa verdiği eğitimin iyi veya kötü olmasından sorumludur (Genç, 2015b, s. 64).

Rousseau, *Emile* adlı eserinde de bu bakış açısına uygun bir eğitim modeli sunmuştur. Kitaba adını verdiği öğrencisi Emile üzerinden eğitimde erkekler için kurguladığı ideali tasvir eder. Eserin yalnızca son kitabında yer verilen Sofie ise ideal kadın modelini temsil etmektedir. Rousseau’ya göre doğa, vücudu güçlendirmek ve geliştirmek için önemli bir araçtır. Dolayısıyla çocuklar, doğal ortamda eğitilmeli ve deneyerek öğrenmelidir. Çocukların hareketleri kısıtlanmamalı, bedensel güçleri arttırılmalıdır (Rousseau, 2020, s. 79). Oysaki cinsiyet rolleri söz konusu olduğunda, Rousseau’nun doğa kavramını tutarsız bir şekilde kullandığı görülmektedir. Cinsiyetler arasında ayrıma giderek sunduğu eğitimde Emile, genel olarak dışarıda, görerek ve yaşayarak eğitim alırken, Sofie, evde annesinin yanında eğitim almaktadır – ve bu eğitim evliliğe yöneliktir. Böylelikle “doğaya uygun eğitim almak” sadece erkekler için geçerli duruma

gelmektedir. Başka bir deyişle, “[d]oğal erkek, doğa durumundaki erkek iken; doğal kadın, ataerkil aile yaşantısına referansla tanımlanmaktadır” (Parageau, 2016, s. 110). Dolayısıyla doğa durumundaki erkek tanımında özgürlük hâkim iken; kadın tanımında bunun aksi söz konusudur. Düşünür, iki cinsiyet için tamamen farklı ahlak ilkeleri sunmasının nedenini, erkeğin çocuklarının kendisinden olduğuna emin olması gerektiğine bağlar (Okin, 2013, s. 114). Kadın ancak aile kurulduktan sonra, sözleşme sonrası, özel alana hapsedilmiş olarak karşımıza çıkmaktadır ve özel alanda yeniden-üretim, ev işleri ve bakım gibi görevlerin sahibidir. Çünkü kadının doğasının ancak bu gibi fonksiyonlarla uyumlu olduğu düşüncesi söz konusudur (Rousseau, 2020, ss. 517-520). Rousseau, buradan çıkarılacak sonucun kadının bilgisizlik içinde evde oturması, köle gibi çalıştırılması olmayacağını, doğanın da buna engel olacağını ifade eder (2020, s. 522); ancak uygun gördüğü eğitim modeli, kadını özel alanla sınırlamaktadır.

Bu düşüncelere ek olarak Rousseau, kadının erkeğe tabii olmasının gerekliliğini ihtiyaçların karşılanmasına da bağlamaktadır: “Erkekler kadınlara cinsel istekleri dolayısıyla bağlıdırlar, kadınlar ise erkeklere hem cinsel istekleri hem de gereksinimleri dolayısıyla bağlıdırlar. Kadınlar olmasa biz erkekler yaşayabiliriz, ama biz olmasak kadınlar yaşayamaz” (Rousseau, 2020, s. 522). Ancak Rousselière'in belirttiği üzere “Rousseau'nun *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine* adlı eserinde kadınların doğal olarak erkeklerle aynı şeyi yapabileceklerini kabul etmesi, Rousseau'nun kendi argümanında bir çelişki yaratmakta” ve “[d]olayısıyla, bu bağımlılığın doğal olmadığı, inşa edildiği anlamına gelmektedir” (2020, s. 293). Weiss da Rousseau'nun kadınları doğal olarak zayıf görmediğini, fakat onları kasıtlı olarak zayıflattığını belirtir; “kadınların zayıflığı, sosyal rollerin nedeni değil; kasıtlı sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır” (1987, s. 85).

Kadının erkeğe bağımlı olduğunu belirten Rousseau, kadınları kendi kendine düşünebilen varlıklar olarak dahi görmemektedir. Kadın, hayatındaki tüm karar ve seçimlerde kocasına bağımlı konumdadır. Öyle ki inanç ve ibadet bile buna dâhil edilmiştir. Rousseau, dini bir konuda bilgi almak isteyen Sofie'ye şöyle der: “Annesiyle babası bu konuda verdikleri tüm bilgilerle onu saygılı bir boyun eğmeye alıştırdılar. Ona hep şöyle dediler: Kızım, bu bilgiler senin yaşına göre değil; kocan zamanı gelince sana ayrıca bilgi verecektir” (Rousseau, 2020, s. 579). Kadınların düşünsel yetilerinin yetersiz görüldüğü gibi, babanın ve kocanın kararını Kilise kararı gibi benimsemeleri beklenmektedir (Rousseau, 2020, s. 544). Bunun yanı sıra, kararların nedenlerinin açıklanmasına gerek bile görülmez: “Otoritenin kadınların inancını düzenlemesi gerektiğine göre, onlara ne inanma nedenlerini açıklamak gerekir ne de neye inanılacağını” (Rousseau, 2020, s. 545).

Bu noktalardan hareketle, Rousseau'nun sunmuş olduğu görüşler çerçevesinde, onun bir kadın düşmanı olarak nitelendirip nitelendirilemeyeceği tartışılmaktadır. Nitekim Rousseau'nun, toplumsal cinsiyet meseleleri hakkında

zengin söylemler ürettiği ve düzenli bir toplumun kurulması temelinde doğrudan kadınlara seslendiği görüşü de dile getirilmiştir (Tütüncü & Tütüncü, 2012, s. 289). Her ne kadar *Emile*'de doğrudan kadınlara sesleniş⁵ var olsa da bu durum onlara uygun görülen rolleri benimsettirme amacını içeren bir sesleniştir. İleride bahsedileceği üzere, toplumsal düzenin var olması için kadınlara belirli roller uygun görülmekte ve bu doğrultuda davranışlarda bulunmaları beklenilmektedir. Bu toplumsal düzen içerisindeki anne ise ideal kadını tasvir etmektedir. Zira Rousseau'ya göre, kadınlar çocuk sahibi olma amacını taşımalıdır. Bu nedenle kadınlar, bir eğitim alacaklarsa, bu eğitimin amacı anne olmaya yönelik olmalıdır. Başka bir deyişle, kadınların ne erkeklerle benzer bir eğitim alması ne de birey olarak salt kendileri için eğitim alması söz konusudur. Bu durumda *Emile*'de anneliği seçmeyen veya çocuk sahibi ol(a)mayan kadınlar, varoluş amaçlarını yerine getirmeyen kişilerdir: “Diyeceksiniz ki kadınlar her zaman çocuk yapmaz, değil mi? Hayır, onların asıl yaratılış nedeni çocuk yapmaktır” (Rousseau, 2020, s. 518).

Bir diğer tartışma ise, Rousseau'nun çocuk haklarına ilişkin görüşleri üzerinden yürütülebilir. Çocuk haklarına saygı duyulması gerektiğini öne süren Rousseau'nun bu önermesi, kız çocuklarının haklarını savunduğu anlamına gelmemektedir (Koshimizu, 2001, s. 15). Zira Rousseau, çocuk haklarından bahsederken yalnızca oğlan çocuklarının sahip olduğu veya sahip olması gereken haklardan bahsetmektedir. *Emile*'de, kız çocuklarının haklarından bahsedilmemekte; yalnızca onlara uygun düşen roller vurgulanmaktadır. Söz gelimi Emile, özgür bir yurttaş olmak için eğitim alırken; Emile'in evliliğe ihtiyaç duyduğu anda ortaya çıkan, “mükemmel uysallık” ile donatılmış olan ve ideal kadın modeli olarak sunulan Sofie'nin eğitimi, özel alan ile sınırlıdır:

Böylece kadınların her türlü eğitimi erkeklerin eğitimi ile ilişkilidir. Erkeklerin hoşuna gitmek, onlara yararlı olmak, onlara kendilerini sevdirmek, onlardan saygı görmek, onları gençken yetiştirmek, büyüdüklerinde özen göstermek, öğüt vermek, avutmak, yaşamı onlar için hoş ve tatlı bir duruma getirmek, işte kadının görevleri ve onlara çocukluklarından başlayarak her zaman öğretilmesi gerekli olan şeyler bunlar olmuştur (Rousseau, 2020, s. 523).

Bir diğer görüş, *Emile*'in hayat bilgisi ders kitabı niteliğinde olduğudur. Bu doğrultuda, mutlu birey yetiştirmek, çocuğun kendisini tanımasını sağlamak, iyi insan ve etkili yurttaş yetiştirmek amaçları güdülmektedir (Topcubaşı & Tay, 2021, s. 55). Tüm bu amaçlar, genele yönelik söylenmiş olsa da özellikle etkili vatandaşlık kısmının Emile için tasarlandığını söylemek mümkündür. Zira kadınların hane içindeki konumu, yurttaştan sayılmamalarına da yansımaktadır (Tannenbaum & Schultz, 2015, s. 246).

---

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Rousseau, 2020, s. 6.

Genel olarak Rousseau'nun eğitiminde, Emile'e yönelik iyi yurttaş olma vurgusu söz konusu iken; Sophie'nin eğitimi ise "kadınlığına" yöneliktir. İyi yurttaş- iyi kadın/anne ikilisine dönük bir eğitimde yurttaş olma vasfı erkeklere aittir. Neden kadınların iyi yurttaş olmak için eğitim almadıkları ve kendilerini neden yurttaşlıktan dışlanmış bir konumda buldukları ise Rousseau'nun yurttaşlık anlayışını açıklamaktadır: Rousseau'nun düşüncesinde kadınlar, yurttaşların eşleri konumunda bulunmaktadır. Kadının, yurttaş eşi olarak asli vazifesi ahlaka dair olup özel alan ile sınırlandırılmaktadır. Dolayısıyla kadınlar için "pasif vatandaşlık" durumu söz konusu olmaktadır (Crampe-Casnabet, 2005, s. 325).

Siyaset bilimci Tamela Ice'nin görüşüne göre, evlilik ilişkisindeki erkek ve kadın arasında güç paradoksu ortaya çıkmaktadır. Bu paradoks, Rousseau'nun cinsel politikasında kadınlar için kölelik felsefesi ile erkekler için özgürlük felsefesi arasındaki farkları içermektedir. Ice, çalışmasında Rousseau'nun cinsel politikasının onun felsefi projesi ile tutarlı mı yoksa çelişkili mi olduğunu irdeler. Ice'a göre, düşünürün evlilikte kadınlara yönelik olarak sunduğu hane içi eğitimi, cinsiyetler arasındaki iktidara uygun olacak şekilde sosyalleştirilme sürecini içermektedir (Ice, 2009, ss. 1-2).

Düşünürün yurttaşlık hakkındaki görüşleri, onun sosyal teori ilkelerini tutarsız bir hale getirmektedir. Erkeğin doğası, erkeğe kamusal alanda fırsatlar tanıyorken; kadının doğası, ona hane içi yükümlülükler vermektedir (Tannenbaum & Schultz, 2015, s. 246).

Bir başka açıdan ise Rousseau'nun kadınlara yönelik herhangi bir hak tanımaması, onları yurttaş olarak görmemesi şaşırtıcı değildir. Zira Rousseau, yurttaşlığı bir hak olarak görmez; sosyal durum olarak nitelendirir. Bu ise kamusal alan ve özel alan ayrımı üzerinden açıklanmaktadır. Rousseau'nun düşüncesinde erkek yurttaşların kamusal alanda var olabilmeleri, kadınların özel alanda olmalarına bağlı kılınmıştır (Larrère, 2011, s. 218).

Bu noktada Rousseau'nun öne sürdüğü eğitim modelinin, tamamen cinsiyetlendirilmiş olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Sofie'nin varlığının anlamlandırılması ancak bir erkekle bağlantılı olarak mümkün olabilmekte ve anne olmasına bağlanmaktadır. Sofie, kendi başına bir özne olarak değil; Emile'in özgürlüğünü gerçekleştirmesinde (Schwartz, 2010, s. 684) ve evliliğe ihtiyaç duyduğu anda ortaya çıkan bir araç niteliğinde karşımıza çıkmaktadır.

Rousseau, anneliği seçmeyen kadınlara alçaltıcı bir gözle bakarak ve kadının bu dünyadaki amacının çocuk doğurmak olduğunu söyleyerek (2020, s. 518) aslında kadınlara anne olmak dışında başka bir seçenek bırakmamıştır. Sonuç olarak, Rousseau'nun doğa durumuna yönelik eğitiminin, "toplumsal cinsiyet rollerinin kazandırılmasına dönük olduğu" (Durğun, 2020, s. 28) ve Rousseau'nun anlatımında kadın doğasının, erkeğe sunulmak için kurgulandığını söylenebilir.

EMİLE YA DA EĞİTİM ÜZERİNE KİTABI

Buraya kadar Rousseau'nun genel düşüncelerini, bu düşüncelere karşı geliştirilen argümanları ve sunmuş olduğu ideal toplum ve eğitim modelini toplumsal cinsiyet perspektifinden inceledik. Şimdi ise, bebeklikten itibaren bir çocuğun nasıl bir eğitim alması gerektiği sorusunun cevabını verdiği *Emile ya da Eğitim Üzerine* adlı eserine odaklanacağız. Okin'in de belirttiği üzere, *Emile* kitabının asıl amacı, popüler önyargılardan bağımsız şekilde bir erkeğin nasıl yetiştirilebileceğini göstermektir (Okin, 2013, s. 106). Aşağıda, bu eserin bölümlerini toplumsal cinsiyet perspektifinden analiz edeceğiz.

Birinci Kitap: Bebeklik Dönemi

Eğitim hakkındaki görüşlerini bebeğin doğum anından itibaren sıralayan Rousseau'ya göre kundak son derece zararlıdır. Düşünür, kundağın bebeğin hareketlerini kısıtlayarak onun büyüme ve gelişimini engellediğini ve karakteri üzerinde de etkili olduğunu belirtmektedir (Rousseau, 2020, ss. 13-15). Bunu annelerin ilk ödevlerini yapmamasına bağlar; anneler çocuklarına bizzat bakmak yerine onları sütanneye vermektedir (Rousseau, 2020, s. 15). Burada Rousseau tarafından annelerin ilk ödevleri belirlenir: doğurmak, beslemek ve bakmak. Anneliği, düzenin sağlanması için önemli bir etken olarak gören Rousseau, ailenin canlı ve coşkulu olmasını da kadının görevi saymaktadır (Rousseau, 2020, ss. 18-19). Düşünür, bu görüşünü, “[h]erkesin asıl görevine dönmesini istiyorsanız, işe annelerden başlayın” ifadesiyle vurgular (Rousseau, 2020, s. 18).

İkinci Kitap: Konuşan Çocuk Dönemi

İkinci kitap, konuşan çocuk döneminin başladığı bölümdür (Rousseau, 2020, s. 65). Bu bölümde, ahlak, itaat, mülkiyet, yalan söylememek, saygı, sevgi, dokunma duygusu, tat alma duygusu, alınması gereken dersler, uyku, müzik, özgürlük, su içmenin önemine kadar bir dizi konu sıralanmakta ve açıklanmaktadır (Rousseau, 2020, ss. 65-206). Çocukluğun ilk evresi olan bu dönemde bahsedilen ilk eğitimler, genel olarak çocukluğa dair olup söylemsel olarak bir cinsiyet ayrımı yapılmaz. Ancak ilerleyen bölümlerde Rousseau, tamamen cinsiyetler arasında bir ayrımcılığa giderek eğitim modelini şekillendirecektir.

Özgürlük hususu üzerinde yoğun olarak durulan kitapta özgürlüğün, eğitim kurallarının çıkış noktası olduğu belirtilmektedir. Rousseau'ya göre, yalnızca özgür olan insan dilediklerini yapıp yapmama gücüne sahiptir (Rousseau, 2020, s. 76). Her ne kadar özgürlüğün, eğitimde kilit nokta olduğu belirtilmiş olsa da ileriki bölümlerde görüleceği üzere, Rousseau kısıtlamaları art arda sıralamaktan geri durmamaktadır.

Bir diğer çelişkili nokta ise, görevler ve haklar konusunda ortaya çıkmaktadır. Rousseau, çocuklara hakları yerine görevlerinden bahsedilmesini ve onlara vaktinden önce büyük insanlarmış gibi davranılmasını eleştirir (2020, ss.

100-114). Oysaki kendisi, küçüklüklerinden beri kız çocuklarına “kadınlık eğitimi” verilmesini salık vererek onların evliliğe hazırlaması gerektiğini belirttiği gibi, hakları konusunda da en ufak bir bilgi vermez. Dolayısıyla burada da düşünürün kadınlara atfettiği ikincil konumun etkileri görülmektedir.

Büyüme çağının ilk kısmını ikinci kitapta noktalayan Rousseau, buradan sonra çocukluk dönemi anlatımının devam ettiği üçüncü kitaba geçmektedir. Düşünür, bu bölümde zihinsel ve duygusal yetkinlik için uyarılarda bulunarak yetişkinlik dönemi için zemin hazırlamaya çalışacaktır.

Üçüncü Kitap: Büyüme Dönemi

Üçüncü kitapta, düşünme eyleminden sıklıkla söz edilmekte ve deneyim kazanarak öğrenmenin gerekliliği belirtilmektedir. Öğrencinin, isteyerek ve kendi gayretiyle öğrenmesi Rousseau için önemli bir noktadır. Şöyle ki “[e]ğer bir gün zihninde aklın yerine otoriteyi koyarsanız, artık düşünmeyecek, yalnızca başkalarının düşüncesinin oyuncağı olacaktır” (2020, s. 212) sözü ile Rousseau, aklın kullanılması ile otoriteye itaat etmek arasındaki çizgiyi net bir şekilde belirlemektedir. Bir başka cümlesinde ise, “[b]ir genci aklı başında, iyi düşünen biri yapmak istiyorsanız, ona bizim düşüncelerimizi buyurmak yerine, onun düşüncelerini iyice geliştirmek gerektiği sonucuna varıyorum” (Rousseau, 2020, s. 245) diyerek bireyin kendi düşüncesinin önemini tekrar vurgulamaktadır. Oysaki Rousseau, kadınlar söz konusu olduğunda, bir konu için bilgi almak isteyen Sofie’ye “[k]ocan zamanı gelince sana ayrıca bilgi verecektir” (2020, s. 579) diyerek bireyin düşüncelerini geliştirme fikrine sadık kalmadığını ortaya koymaktadır. Özet olarak, Rousseau, özgürlük, itaat, akıl kavramları üzerinde sıklıkla durmakta fakat bu kavramları, özelde *Emile*, genelde ise, oğlan çocuklarına yönelik olarak kullanmaktadır. Zira kadınlara öğütlediği şey, itaat etmektir.

Büyüme çağının, tutkuların dolaylı tehlikeli olduğunu belirten Rousseau, aynı zamanda, yararlı şeyleri öğretmek açısından zamanın kısıtlılığına da değinmektedir (2020, s. 218). “Çocuğa bugün uygun olan öğrenim yerine neden erişeceği pek de kesin olmayan bir yaşın öğrenimini yaptırmak istiyorsunuz?” (Rousseau, 2020, s. 229) diyerek vurguladığı husus, uygun zamanda uygun eğitimin verilmesi gerektiğidir. Ancak Rousseau'nun sunmuş olduğu eğitim modelindeki bu tavır, kız çocuklarına karşı sürdürmediği görülmektedir. Kız çocuklarına yönelik eğitim, evde ve annelerinin rehberliğinde olmasına karşın; Rousseau'nun *Emile*'de özenle üzerinde durduğu konu, görerek ve deneyimleyerek öğrenmenin gerekliliğidir: “Onu atölye atölye gezdirerek, hiçbir işi kendi yapmadan öğrenmemesine ve yapılan her şeyin ya da en azından görmüş olduğu şeylerin nedenini tam olarak öğrenmeden oradan çıkmamasına dikkat edin” (Rousseau, 2020, s. 242). Kız çocuklarına aynı eğitim modelinin sunulmamasındaki neden ise, onların yalnızca evliliğe ve anneliğe yönelik eğitim almasının doğal olan en uygun yöntem olduğu düşüncesidir (Rousseau, 2020, ss. 15-20, 517-523, 562-572).

Kitapta üzerinde durulan bir başka konu, meslek seçimidir. Rousseau, “[b]ir işten hoşlanmakla bu işe yatkın olmak arasında çok fark vardır” (2020, s. 264) sözü ile bir mesleğe uygun olan kişilerin o mesleği icra etmesi gerektiğini vurgulamakta ve daha da ileri giderek meslekleri cinsiyetlendirmektedir. Ona göre örneğin terzilik, bu meslek için yaratılmış kadın cinsiyetine aittir. Dolayısıyla bu mesleği yalnızca “kadınlar ve topal erkekler” yapmalıdır (Rousseau, 2020, s. 265).

Özetle Rousseau’nun bu bölümdeki amacı, öğrencilerine zanaat öğretmek, tutkuların sonucunda oluşacak tembelliğe karşı kalkan oluşturmak ve onlara düşünme zevkini aşılardır (2020, s. 269). Bu doğrultuda, Rousseau’nun eğitimindeki anahtar sözcükler olarak tanımlayabileceğimiz kavramlar; çalışmak ve düşündürmektir. Düşünme zevkinin aşılmasıyla birlikte, Rousseau için Emile artık çocukluk döneminden çıkmaya hazır hale getirilmiştir. Geriye, sevme yönünün ortaya çıkartılması kalmaktadır (Rousseau, 2020, s. 270). Bu nedenle, Sofie tasavvuruna başlanacaktır. Ancak bundan önce, dördüncü kitapta, Emile’in ergenlik döneminde alacağı eğitim ve bu eğitim sonucu nasıl bir karaktere sahip olacağı anlatılmaktadır.

Dördüncü Kitap: Ergenlik Dönemi

Dördüncü kitapta Emile’in ergenlik döneminde alacağı eğitimden söz edilmektedir. Özellikle bu bölümdeki düşüncelerden dolayı eser, Kilise tarafından yasaklanmıştır (Genç, 2015b, s. 71). Ergenlik çağı boyunca, bu dönemi en güvenli şekilde nasıl atlatabileceğinin ana hatlarının belirlenmesi ile Emile karakterinin şekli de evlilikten önce son şeklini almış bulunmaktadır. Ancak, Sofie karakterine uygun gördüğü rolleri daha iyi analiz etmek açısından, ergenlik dönemi boyunca Rousseau’nun uyguladığı eğitimi incelemek yararlı olacaktır.

Bu kitapta, hayatın iki dönüm noktası olduğu, adeta iki defa doğduğumuzdan söz edilmektedir: İlki, tür; ikincisi ise cinsiyet için (Rousseau, 2020, s. 281). Düşünür burada, ilk olarak var olmak için; ikinci olarak ise yaşamak için doğduğundan söz etmektedir (2020, s. 281). Dolayısıyla, ikinci doğuş ile birlikte, cinsiyete uygun bir yaşam başlamaktadır. Ergenlik çağına kadar cinsiyet ayırımından bahsetmeyen Rousseau, “ikinci doğuşla” birlikte artık çocukluk döneminden çıktığını ve ergenlik dönemine geçildiğini ifade etmektedir (2020, ss. 281-283). Rousseau’ya göre, bu dönemde dikkat edilmesi gereken en önemli şey ise, önceki bölümlerde de zaman zaman üzerinde durduğu gibi, tutkulardır. Rousseau tutkuları, insanın kendisini koruması adına yegâne araç olarak görmüştür. Bu nedenle, onları yok etmek mümkün değildir. Sadece, dizginlenmeleri gerekmektedir (Rousseau, 2020, s. 283). Rousseau, her ne kadar tutkuların tehlikeli olduğunu ve bu kritik dönemde engellenmeleri gerektiğini belirtmiş olsa da aşkı ve sevgiyi yasaklamamakta; aşktan nefret ettirmeyi son derece yanlış bulmaktadır. Çünkü aksi halde bu durum, doğaya aykırı olacaktır (Rousseau, 2020, s. 465). Böylelikle Rousseau, tutkuların ancak tutkular aracılığıyla dizginleyebileceğinin farkındadır. Başka bir deyişle, tutkuları

engellemek yerine onları araç olarak kullanarak dizginleyebilmenin önemine dikkat çekmektedir. *Emile*'in eğitiminde uygulayacağı yöntem ise, âşık etmek olacaktır: “Senin yüreğinin bir eşe gereksinimi var, derim gence. Öyleyse sana uygun olanı arayalım” (Rousseau, 2020, s. 468).

Cinsel eğitim konusunda da benzer bir tavır sergileyen Rousseau, çocuğun cinsiyet bilincine varmasıyla birlikte aslında tehlikeli bir dönemin başladığını ifade etmektedir (2020, ss. 287-288). Çocuğun merak duygusu, bu tehlikeli dönemi tetiklemektedir. *Emile*'de çocuğun duyduğu meraka karşı nasıl bir dil ile konuşulacağı, çocuğa neler söyleneceği ve nasıl bir tavır takınılacağı detaylandırılmaktadır. Rousseau'ya göre çocuk ile kurulacak iletişimde ne çok sade bir dil ne de çok dolambaçlı ifadeler kullanılmalıdır. Üstünde durulması gereken husus, cinsel istekle dolu düşüncelerin engellenmesidir (2020, s. 290). Rousseau, her ne kadar eğitimde cinsiyet ayrımını benimsemiş olsa da, bu ayırmadan 16 yaşına kadar (ergenlik çağı) söz etmemekte ve söz konusu dönemdeki cinsel istekle dolu fikirlerin çocukların masumiyetlerine zarar vereceğini öne sürmektedir (2020, s. 291).

Bu noktaya kadar ergenlik dönemindeki çocuklara karşı cinsiyetsizlik perdesi arkasından bakmakta olan Rousseau, tahrik ve duygular söz konusu olduğunda bu perdeyi kaldırmakta ve tamamen erkek tarafından bakmaya başlamaktadır. Ergenlik dönemini, “bunalım dönemi” şeklinde tanımlayan Rousseau'nun bu bunalımı atlama için uygun gördüğü yöntem, *Emile*'i büyük kentlerden uzaklaştırmaktır: “En çabuk ve en kolay önlem, onu çevredeki tehlikeden uzaklaştırmaktır. Önce onu kentlerin dışına, onu imrendirebilecek nesnelere uzağa götürürüm” (Rousseau, 2020, s. 454). Zira bu kentler, kadınların “süsleri ve utanmazlıkları” ile doludur (Rousseau, 2020, s. 313).

Özsaygı ve özsevginin üzerinde de ısrarla duran Rousseau, tüm eğitimcilerle seslenerek öğrencilerinin tüm insanlığı sevmelerini sağlamalarını öğütlemiştir. Ancak “[i]nsan, insanı hiçbir zaman küçültmez” (2020, s. 305) diyen Rousseau, kendisinin kadınlara ve engelli erkeklere karşı farklı bir tavır içinde olduğunu görmezden gelmiyor.

Rousseau insanın ancak kendisini sevmesi halinde başkalarının da onu sevecek olması durumunu “özsevgi” olarak tanımlar (2020, s. 284). Gereksinimler sonucu başkalarıyla birlikte olma zorunluluğu içinde olan birey, türdeşlerine baktıkça bir rekabet hissinde olacaktır. Diğerlerine kıyasla, bireyin kendisini en yukarıda görme isteği, özsevginin özsaygıya dönüştüğü yerdir (Rousseau, 2020, s. 320). Rousseau, özsaygının gerekli fakat tehlikeli olduğunu belirtir ve ekler: “Çoğu zaman kendisini kullanan eli yaralar. (...) Onlara acırken hor bakacak, kendini mutlu hissederken kendine daha çok saygısı olacak ve kendini onlardan daha mutlu hissederek mutlu olmaya daha çok layık olduğunu sanacaktır” (2020, s. 335). Rousseau'nun özsaygıda gördüğü tehlike ve *Emile*'i ondan uzak tutmaya yönelik çabası çelişkilidir; düşünür, kendi görüşlerinin de benzer tehlikeler yaratabileceği

hususunu değerlendirmeyi ihmal etmiştir. Zira düşünürün eğitim modelinde, erkeklere yönelik bir özsaygı oluşturulmakta iken kadınları hor gören bir bakış açısı sunulmaktadır: “Durmadan, kadınların şu ya da bu kusuru var, ama bu kusurlar bizde yok diyorsunuz ama gururunuz sizi yanıltıyor; sizin için kusur olacak şeyler, onlar için birer değerdir” (Rousseau, 2020, s. 520).

Rousseau'nun üzerinde oldukça durduğu bir başka konu olan deneyim, bu kitapta da karşımıza çıkmaktadır. Rousseau, kuramsal bilgi ile yetinilmemesi gerektiğini belirtir, gençlerin toplum içine tecrübesiz bir şekilde atılmalarından yakınıır (2020, s. 342): “Gençlere sözlerle değil, eylemlerle ders verin; deneyimin onlara öğretebileceği şeylerden hiçbirini kitaplardan öğrenmesinler” (Rousseau, 2020, s. 345). Rousseau'nun bu bakış açısı bir başka cümlede de karşımıza çıkmaktadır: “Bir gencin zihninde geliştiremeyeceğimiz pek az yararlı bilgi olduğu kanısına varıyorum” (2020, s. 347). Eğer ki zihinde bilgi geliştirilebiliyorsa ve eğitimin bu durumda kilit bir rolü var ise, neden kadınlar için de o kapı açılmamaktadır? Rousseau'nun belirttiği gençler kategorisi için cinsiyet ayırt edilmiyormuş gibi görülse de aslında salt erkek bireylerden bahsedilmektedir. Zira kadınlar için uygun gördüğü roller çok önceden belirlenmiştir ve bu rollerin geliştirilmesine ihtiyaç yoktur (Rousseau, 2020, ss. 17, 555). Rollerini önceden belirlenmeyen ve hür iradesi önem kazanan bireyler, erkeklerdir. Rousseau, özelde Emile için, “[b]aşkalarının tercihlerine dayanmasına ya da haksız önyargılara dayalı körü körüne yeğlemelerde bulunmasına asla izin vermeyelim” (2020, s. 347) diyerek, itaat meselesi üzerinde tekrar durmuştur. Din konusunda Sofie'ye seçme hakkı tanımayarak onu kocasının iradesine bağlı kılan Rousseau, Emile için ise onun herhangi bir mezhebe yönlendirilmeyeceğini, yalnızca aklını kullanarak kendisinin seçim yapacağı bir duruma getirileceğini belirtmektedir (2020, s. 359).

Özetle, Emile'in ergenlik çağı boyunca bu dönemi en güvenli şekilde nasıl atlabileceğinin ana hatlarının belirlenmesi ile karakteri de evlilikten önceki son şeklini almış bulunmaktadır. Beşinci bölümde, Emile artık toplumu tanımak için değil, kendine uygun bir eş aramak için topluma girmektedir (Rousseau, 2020, s. 479). Bu durumda, “doğanın gerçek zamanının geldiği” söylenerek, insanın doğal olarak ölmesi söz konusu olduğundan, türünü devam ettirmesi için üremesinin kaçınılmaz bir zorunluluk olduğu belirtilmektedir (Rousseau, 2020, s. 447). Bu kritik an geldiğinde ise Sofie düşü başlamaktadır. Rousseau'nun eğitimde belirttiği son aşama, uygun eş bulma olacaktır.

Beşinci Kitap: Evlilik Dönemi

Beşinci kitabı, “gençlik oyununun son perdesi” (2020, s. 511) olarak tanımlayan Rousseau, bu son perdede “Sophie ya da Kadın” başlığı altında kendi kadın tasavvurunu idealize eder. Parageau beşinci kitabın, Emile ve Sophie arasındaki ilişkileri aile kurumuna dayanarak açıkladığı için, politik bir inceleme olarak okunması gerektiğini belirtir (2016, s. 108).

Rousseau her ne kadar “[c]insiyetle ilgili olmayan her şeyde kadın, erkektir” (2020, s. 511) diyerek kadın ve erkeğin aslında aynı organlara ve aynı yetilere sahip olduğunu belirtmiş olsa da cinsiyete dair olan her konuda kadın ve erkek arasında bir ayrım öne sürmektedir (Rousseau, 2020, ss. 511-512). Bu bakımdan cinsiyetlere yönelik ilk ayrım, güç ilişkilerinde ortaya çıkmaktadır. Ancak Rousseau burada fiziksel değil, manevi bir güçten bahsetmektedir. Ona göre, “[b]iri etkin ve güçlü olmalıdır, öteki edilgin ve zayıf” (2020, s. 512). Rousseau'nun kadınların konumunu “öteki” üzerinden ifade etmesi, akla Simone de Beauvoir'ın *İkinci Cins* eserinde kullandığı “öteki” kavramsallaştırmasını getirir. Burada Beauvoir, erkek ve kadın arasındaki ilişkide kurulan iktidar boyutuna dikkat çekerek, toplumsal cinsiyet kurgularının aile ilişkileri etrafında oluşturulduğunu belirtir (Connell, 2019, s. 63). Rousseau'nun “öteki” üzerinden tanımladığı Sofie de özel alan içerisinde *uygun* görülen bir eğitim almaktadır ve bu eğitim, *ideal eş* olmaya yöneliktir.

“Öteki” kavramsallaştırmasından hareketle Rousseau, kadının, erkeğin hoşuna gitmek için yaratıldığı sonucuna varmaktadır. Düşünür, erkeğin bu tür bir zorunluluğunun olmadığını belirtmekle yetinmemiş, zayıflık durumunda tanımladığı kadının varlığını erkeğin zevkine tabi kılmış, vardığı bu sonucu ise doğa yasası ile açıklamıştır. Ona göre doğa yasasıyla birlikte, erkeğe fiziksel güç; kadına ise güzellik gücü verilmiş, kadının bu gücü sayesinde erkeğin gücünü harekete geçirebilmesi için gerekli koşullar oluşmuştur (Rousseau, 2020, ss. 513-514). Bu güçler dolayısıyla cinsiyetlere ait olan eğilimleri belirleyen doğa yasası, erkekte akıl kadında ise utanma duygusu olarak ortaya çıkmaktadır: “Bir cinsiyetin cesareti, öteki cinsiyetin çekingenliği, kısacası doğanın güçlüye boyun eğdirmesi için zayıfı silahlandırdığı alçakgönüllülük ve utangaçlık doğar” (Rousseau, 2020, s. 513).

Utangaçlığın, kadına doğa tarafından verilen bir duygu olarak kabul edilmesi ve kadına ait bir duygu olarak tanımlanması kadınların hareketlerinin ve duygularının kısıtlanmasına, bu durumun bir tür baskıya dönüşmesine de yol açmaktadır. Cinsel isteklerini açığa vuran veya sevgisini doğrudan söyleyen kadın utanmaz olmakla suçlanabilmektedir. Rousseau'ya göre ise bu durum, aslında kadınların kendi zayıflıklarının farkında olarak bunları güce dönüştürmelerinden ibarettir. Öyle ki söz konusu dönüşüm, Rousseau'nun tabiriyle, kadınların erkekleri kendi keyiflerine bağımlı yapmaları ile gerçekleşmektedir (2020, s. 515). Ancak Rousseau, kadınların zayıflıklarına vurgu yaparak onları sözde bir güçle ilişkilendirirken, bu sözde gücü de yermekten geri durmamaktadır: “Zayıflıklarından utanç duymak şöyle dursun, bununla övünürler” (2020, s. 515).

Rousseau'nun eğitim modelinde sunduğu ayrımlardan biri; Rousseau'nun *Emile* için otorite, itaat, özgür düşünme hususlarının ayrımına ve önemine dikkat çekmesi ve özgür düşünmeyi her zaman dile getirmesine karşın, kadınlara ve özelde Sofie'ye yönelik olarak “üzerlerinde daha çok otorite kurulmalıdır” fikrinde

olmasıdır (2020, s. 529). Nitekim Rousseau'ya göre kadınlar yaşamları boyunca erkeklere boyun eğmekten kurtulamazlar (2020, s. 532). Boyun eğmek, kadının görevi ve doğasının bir parçası haline getirilmiştir.

Emile ve Sofie arasındaki eğitim farklılıklarından bir diğeri de Rousseau'nun, Emile'e bilim, dil, matematik ve doğaya ait konuları açıkça öğretirken; aynı konuları kadınların harcı olarak görmemesidir. Bunun nedenini ise kadınların doğruluk ve dikkatten yoksun olmasına bağlamaktadır (2020, ss. 562-563). Kadın ve erkeğin ne karakter ne de kendilerine atfedilen roller bakımından aynı olmaması, aynı eğitimi de almamalarını gerektirir. Rousseau'nun, neden-sonuç ilişkisini göz ardı ettiğini söylemek mümkündür. Oysaki Beauvoir'ın da belirttiği gibi sözü edilen hususlar neden değil, sonuçtur: “Kadını götürüp mutfağa ya da süslenme odasına kapatıyor, sonra da ufkunun darlığına şaşırıyoruz; kanatlarını kesiyoruz, sonra da uçamıyor diye yakınıyoruz” (Beauvoir, 1993, s. 16). Rousseau kadının her zaman kadın olması gerektiğinin altını çizerek ve bu duruma uygun gördüğü rolleri belirler: “Erkek ancak kimi zamanlarda erkektir, kadın ise ömrü boyunca ya da en azından gençliğinde kadındır. Her şey onu durmadan cinsiyetine döndürür” (2020, s. 517). Örneğin kadın, gebeliği sırasında ölçülü olmalı, çocuklarını emzirmek için evde kalıp dingin bir yaşam sürmeli ve eşine çocuklarının kendi çocukları olduğu güvenini vermelidir. Kadın, sadık, alçakgönüllü, erdemli, itaatkâr, güzel, ağırbaşlı olmalıdır (Rousseau, 2020, ss. 517-518). Üstelik Rousseau, kadınların eğitiminin “Erkeklerin hoşuna gitmek, onlara yararlı olmak, onlara kendilerini sevdirmek, onlardan saygı görmek, onları gençken yetiştirmek, büyüdüklerinde özen göstermek, öğüt vermek, avutmak, yaşamı onlar için hoş ve tatlı bir duruma getirmek” için olduğunu söyleyerek erkeklerin eğitimi ile ilişkili olduğunu açıkça belirtir (2020, s. 523). Kadına salt kendisi olduğu için bir değer biçilmemekte, kadının değeri erkeklerin vereceği öneme bağlanmaktadır: “Onlar bizim duygularımıza, meziyetlerine verdiğimiz değere, güzelliklerine ve erdemlerine verdiğimiz öneme bağlıdırlar” (Rousseau, 2020, s. 523). Üstelik Rousseau, kadınların sadece ne öğrenmeleri gerektiğini belirtmekle kalmaz ne öğrenmemeleri gerektiğini de belirterek kadınlar ve erkekler arasındaki sınırı çizer: “Kadınların çok şey öğrenmeleri gerekir, ama yalnızca bilmeleri uygun olan şeyleri öğrenmeliler” (Rousseau, 2020, s. 522).

SONUÇ

Bu makalede cumhuriyetçi filozof olarak tanınan Rousseau'nun *Emile ya da Eğitim Üzerine* adlı eseri toplumsal cinsiyet perspektifinden analiz edilmiş; eserin ideal toplum için ideal birey oluşturma amacıyla kadına ve erkeğe yüklediği rollere ve özgürlük, eşitlik, itaat kavramlarına ilişkin çelişkilerine dikkat çekmeye çalışılmıştır. Rousseau, Emile adlı eserinde çocuklara boyun eğmemeyi öğütlemesine karşın, kadınların görevlerinin itaat etmek olduğunu buyurmuş ve haklar konusunda, iyi yurttaş olmaları amaçlanan oğlan çocukların haklarını

sıralamıştır. Kadınları toplum sözleşmesine dâhil etmemiş, kadınları birey olmanın dışına itmiş ve var olma amaçlarını anne olmalarına bağlamıştır.

Burada da görüldüğü üzere Rousseau, *Emile*'de sunmuş olduğu eğitim modeli ile toplumu dönüştürmeyi amaçlamakla birlikte, kadınlara ve erkeklere uygun görülen profiller çizerek özelde aile, genelde ise toplumda düzenin sağlanacağı görüşündedir. Düşünürün sıklıkla vurguladığı husus ise doğaya uygun eğitim yöntemidir. Ne var ki Rousseau, doğaya uygun eğitim yöntemini, deneyerek ve görerek öğrenmenin gerekliliğini, yalnızca oğlan çocukları için belirtmektedir. Kız çocukları evde annelerinin öğretmenliğinde eğitim görmekte, bu eğitim ise yine özel alana ve anneliğe yönelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik Rousseau'nun bu söylemi, kız çocuklarına uygun gördüğü eğitim modelini de doğallaştırmaktadır.

Rousseau'nun teorisinde *akıl* oldukça vurgulanan bir kavramdır ve kavramın eril bağlamda kullanıldığını söylemek mümkündür. Düşünürün kadınlara ithaf ettiği zayıflık ise onların yönetimden uzaklaştırılmasında kullanılan yegâne mitlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Rousseau, kadınların güçsüzlüklerini, kadın olmaları sebebiyle sahip oldukları yeniden-üretim işlevlerine ve onlara atfettiği kendi kendilerine karar alamama ve hassas olma gibi özelliklere bağlamaktadır. Annelik meselesinde öne sürdüğü düşünceleri ise kadınların varlık amacı ile ilişkilendirmiştir. *Emile*'in eğitimi iyi yurttaş yaratma amacını taşıırken; Sofie ile ilgili olarak böyle bir hedeften bahsedilmemektedir. Hak, özgürlük, boyun eğmeme hususlarına verilen önem de yalnızca erkekleri kapsamaktadır; kadınlara, çocukluklarından itibaren itaat etmeleri salık verilmiştir. Beş bölümde oluşan bu eserde yalnızca son bölümde yer verilen Sofie, *Emile*'in ancak doğaya uygun olarak eğitilmesinden sonra karşımıza çıkar ve *Emile*'e uygun olarak idealize edilir. Böylece, doğaya uygun olarak eğitilen *Emile* iken; ataerkil düzene göre idealize edilen Sofie olmuştur.

Sonuç olarak, diyebiliriz ki, İngiliz yazar Mary Astell'in (1730) on sekizinci yüzyılda sorduğu temel soru, kadınların varoluşunu erkeklere özgüleyen Rousseau'nun öğretilerine ilişkin sorulabilecek temel sorulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır: "Eğer bütün insanlar özgür doğmuşsa nasıl oluyor da bütün kadınlar köle olarak doğuyorlar?"

Araştırmacıların Katkı Oranı ve Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı vermiştir ve bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları, M. A. (2016). Aydınlanma: Düşünceler yumağı. M.A. Ağaoğulları (Der.), *Batı'da siyasal düşünceler* içinde (ss. 517- 539) İstanbul: İletişim Yayınları.

Akdemir, F. (2010). Aydınlanma ve modernitenin romantik eleştirme: Jean Jacques Rousseau. *Ekev Akademi Dergisi*, 14 (44), 61-72. <https://docplayer.biz.tr/24194636-Aydinlanma-ve-modernitenin-romantik-elestirimi-jean-jacques-rousseau-romantic-challenger-of-enlightenment-and-modernity-jean-jacques-rousseau.html>, (Erişim Tarihi: 25.02.2022).

Arenberg, N. (2000). Subversive politics in Rousseau's La Nouvelle Héloïse : Gender, sex and the marginalized "feminist" voice in Claire's missives. *Women in French Studies*, 8, 116-128. <https://doi.org/10.1353/wfs.2000.0029>, (Erişim Tarihi: 23.09.2022).

Astell, M. (1730). *Some reflections upon marriage* (4. Baskı). Londra. <https://www.gutenberg.org/files/61143/61143-h/61143-h.htm>, (Erişim Tarihi: 10.03.2022).

Bergés, S. (2019). Revolution and republicanism: women political philosophers of late eighteenth-century France and why they matter, *Australasian Philosophical Review*, 3 (4), 351-370. Doi: 10.1080/24740500.2020.1840647, (Erişim Tarihi: 23.09.2022).

Cebeci Topcubaşı, G. & Tay, B. (2021). Jean-Jacques Rousseau'nun Emile eserinde hayat bilgisi dersi. *Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Dergisi (TISSE Journal)*, 3 (1), 51-79. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tissejournal/issue/71197/1144278>, (Erişim Tarihi: 23.09.2022).

Cevizci, A. (1999). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Clark, L. & Lafrance, G. (1995). *Rousseau and criticism*. Ottawa: Pensée Libre.

Connell, R. W. (2019). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar* (C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Crampe-Casnabet, M. (2005). On sekizinci yüzyıl felsefesinin bir örneği. G. Duby Ve M. Perrot (Der.), *Kadınların tarihi Rönesans ve aydınlanma çağı paradoksları cilt III* içinde (ss. 303- 333) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

de Beauvoir, S. (1993). *İkinci cins- bağımsızlığa doğru* (B. Onaran, Çev.) İstanbul: Payel Yayınları.

Disch, L. (1994). Claire loves Julie: Reading the story of women's friendship in La Nouvelle Heloise. *Hypatia*, 9 (3), 19-45. <https://www.cambridge.org/core/journals/hypatia/article/abs/claire-loves-julie-reading-the-story-of-womens-friendship-in-la-nouvelle-heloise/2CDD43BDDA139A105E7C142EEF220CBE>, (Erişim Tarihi: 23.09.2022).

Durğun, S. (2020). Kamusal ve özel: Rousseau'nun eğitim anlayışı üzerinden bir değerlendirme. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 17-32. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf/issue/54350/678507>, (Erişim Tarihi: 30.07.2021).

Genç, H. N. (2015a). Jean Jacques Rousseau'nun *Emile*'inde kadın eğitimi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 25-34. <https://www.researchgate.net/publication/340411783>, (Erişim Tarihi: 31.07.2021).

Genç, H. N. (2015b). *Emile*'i anadil edinim ve yabancı dil öğrenim kuramları açısından okumak. *Journal of Language and Literature Education*, 14, 52-76. <https://www.researchgate.net/publication/340384491>, (Erişim Tarihi: 23.09.2022).

Ice, T. (2009). *Resolving the paradox of Jean Jacques Rousseau's sexual politics*. University Press of America.

Kant, I. (1784). Aydınlanma nedir? (A.Yayla, Çev.). *Liberal Düşünce*, 38-39, 225-230. www.libertedownload.com/%2FLD%2Farsiv%2F38-39%2F17-immanuel-kant-aydinlanma-nedir.pdf&clen=1773343&chunk=true, (Erişim Tarihi: 28.02.2022).

Koshimizu, Y. (2001). Women and children in Rousseau's theory of education. *Lifelong Education and Libraries*, 1, 15-19. <http://hdl.handle.net/2433/43584>, (Erişim Tarihi: 02.08.2021).

Larrère, C. (2011). Jean Jacques Rousseau on women and citizenship. *History European Ideas*, 37 (2), 218-222. <https://doi.org/10.1016/j.histeuroideas>, (Erişim Tarihi: 02.08.2021).

Okin, S. M. (1979). Rousseau's natural woman. *The Journal of Politics*, 41 (2), 393-416. <https://www.jstor.org/stable/2129771>, (Erişim Tarihi: 15.10.2021).

Okin, S. M. (2013). *Women in western political thought*. Princeton University press Princeton and Oxford.

Öztan, G. G. (2009). *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası*. (Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Parageau, S. (2016). Rousseau's *Emile* (1762): The patriarchal family and the education of the republican citizen. C. Cuttica & G.Mahlberg (Der.) *Patriarchal moments: reading patriarchal texts* içinde (ss.107-117). Bloomsbury

Academic. <https://www.bloomsburycollections.com/book/patriarchal-moments-reading-patriarchal-texts/ch13-rousseau-s-1762-the-patriarchal-family-and-the-education-of-the-republican-citizen>, (Erişim Tarihi: 01.08.2021).

Pateman, C. (1993). Kardeşler arası toplumsal sözleşme. J. Keane (Der.), *Sivil toplum ve devlet* içinde (ss.119-146) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Pateman, C. (2017). *Cinsel sözleşme* (Z. Alpar, Çev.) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Rousseau, J. J. (1991a). *İtirafılar I.* (R. N. Güntekin, Çev.) Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Rousseau, J. J. (1991b). *İtirafılar II.* (R. N. Güntekin, Çev.) Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Rousseau, J. J. (1997). *Julie or the new Heloise*, (P. Stewart & J. Vache, Çev.) The collected writings of Rousseau (vol.6). Roger D.Masters and Christopher Kelly (Der.), Hanover & London: University Press of New England.

Rousseau, J. J. (2016). *İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı.* (R. N. İleri, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

Rousseau, J.J. (2020). *Emile.* (Y. Avunç, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Rousseau, J.J. (2021). *Toplum sözleşmesi.* (V. Günyol, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Rousselière, G. (2020). Rousseau's theory of value and the case of women. *European Journal of Philosophy*, 29, 285-298. 10.1111/ejop.12575, (Erişim Tarihi: 16.08.2021).

Schwartz, J. (2010). Tamela Ice, resolving the paradox of Jean-Jacques Rousseau's sexual politics. *H-France Review*, 10, 684-687. <https://www.h-france.net/vol10reviews/vol10no157Schwartz.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.09.2022).

Tannenbaum, D. G & Schultz, D. (2015). *Siyasi düşünce tarihi filozoflar ve fikirleri.* (F. Demirci, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.

Tütüncü, K & Tütüncü F. (2012). Against identity crisis in feminist theories: The egalitarian and democratic legacy of Jean-Jacques Rousseau revisited. *Alternative Politics*, 4 (3), 285-303. <https://alternatifpolitika.com/site/dosyalar/arsiv/12-Kasim-2012/2.koray-tutuncu&fatma-tutuncu.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.08.2021).

Tütüncü, K. (2013). Demokratik ve özerk bireyin yetişmesi: Jean Jacques Rousseau'nun Emile'inden neler öğrenebiliriz? *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (2), 303-327. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esad/issue/6062/81554>, (Erişim Tarihi: 23.11.2021).

Weiss, P.A. (1987). Rousseau, antifeminism and woman's nature. *Political Theory*, 15 (1), 81-98. <https://www.jstor.org/stable/191721>, (Erişim Tarihi: 02.08.2021).